Стымулюючыя заняткі па беларускай мове для вучняў 10-11 класаў

Аксана Іосіфаўна Ванчук,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі
гімназіі №1 Дзятлава

Стымулюючыя заняткі – гэта дадатковыя заняткі, накіраваныя не толькі на адпрацоўку ведаў вучняў па тэме, але і на развіццё творчых здольнасцяў моцных вучняў. Прапанаваны матэрыял можа быць выкарыстаны настаўнікамі пры падрыхтоўцы да ЦЭ і да алімпіяды па беларускай мове. Вучні змогуць паўтарыць і замацаваць веды па тэме “Спосабы ўтварэння слоў”, паразважаць над паняццямі “шчасце”, “шчаслівы чалавек”, супаставіць сваё ўяўленне пра шчасце з уяўленнямі вядомых паэтаў, філосафаў свету. Стымулюючыя заняткі будуць спрыяць абуджэнню ў старшакласнікаў цікавасці да асноўных пытанняў чалавечага быцця, жадання імкнуцца да сапраўдных каштоўнасцей.

Спосабы ўтварэння слоў
Стымулюючыя заняткі па беларускай мове для вучняў 10-11 класаў

Мэты і задачы: спрыяць пашырэнню ведаў вучняў пра асноўныя спосабы словаўтварэння, словаўтваральныя нормы сучаснай беларускай мовы; адпрацоўваць навыкі пісьма; стварыць умовы для разумення вучнямі асэнсавання сутнасці паняццяў “шчасце” і “шчаслівы чалавек”; даць вучням магчымасць супаставіць сваё ўяўленне пра шчасце з уяўленнямі вядомых паэтаў, філосафаў свету; спрыяць абуджэнню ў старшакласнікаў цікавасці да асноўных пытанняў чалавечага быцця, жадання імкнуцца да сапраўдных каштоўнасцей.

Эпіграф:

Сцяжынак многа і дарог, як выбраць тую, што вядзе да шчасця? Анатоль Балуценка.

Ход заняткаў

І. Арганізацыйны этап

Настаўнік. Паслухайце прытчу.

Бог зляпіў чалавека з гліны, і застаўся ў яго руках невялікі камяк.

-Што яшчэ зляпіць табе? – спытаў Бог.

-Зляпі мне шчасце, - папрасіў чалавек.

Нічога не адказаў Бог, толькі моўчкі паклаў чалавеку ў далонь лішні камяк гліны.

Як вы лічыце, што азначае маўчанне Бога? *Адказы вучняў.*

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРЕССА

Сёння ў нас незвычайныя стымулюючыя заняткі: урок-роздум над пытаннямі “Што такое шчасце? Каго можна назваць шчаслівым чалавекам?”

“Лексічная хвілінка”. Прапаную вам звярнуцца да “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” і адшукаць лексічнае значэнне слоў “шчасце”, “шчаслівы”.

З “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы”

Шчасце – 1. Стан поўнай задаволенасці жыццём; пачуццё найвялікшай радасці і задавальнення. 2. Удача, поспех у чым-небудзь. Шчаслівы выпадак. 3. Лёс, доля.

Шчаслівы – 1. Поўны шчасця; такі, якому спадарожнічае поспех, удача. 2. Такі, які прыносіць шчасце, удачу.

Настаўнік. Самае частае і добрае пажаданне, з якім чалавек звяртаецца да чалавека, – пажаданне шчасця. А ці задумваліся вы, што такое шчасце? Сёння на ўроку прапаную вызначыць, які сэнс уклалі ў слова “шчасце” вядомыя беларускія паэты, і супаставіць са сваім ўяўленнем.

Заданні на картках. Прачытайце верш і вызначце, у чым заключаецца шчасце для паэта (у залежнасці ад колькасці вучняў, можа быць арганізавана работа ў парах або індывідуальна). Складзіце выказванне 10–12 сказаў, абапіраючыся на зробленыя высновыя пасля знаёмства з вершамі.

1 картка

Уладзімір Папковіч “Шчасце”

А шчасце ж простае зусім, –
Збіраем тое, што пасеем.
Яго дарүе Бог усім,
Мы толькі браць яго не ўмеем.
Калі на вуліцу са сцен
Свайго жытла выходзіш зранку,
Скажы суседу:”Добры дзень!”
І дворніку з мятлой на ганку.
Пачуеш ветлівы адказ,
І чалавек табе ўсміхнецца,
І шчасце ўжо на нейкі час
З табою разам застанецца.
Зірнеш на неба, і яно
Святлом заззяе асаблівым,
І ты адчуеш, што даўно
Ужо не быў такім шчаслівым.

2 картка

Юрась Свірка «Шчасце»

Пра шчасце ў дзяўчынкі спыталі.

NG ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРЕССА

Дзе шчасце, спыталі ў яе.
А шчасце – блакітная далеч.
А шчасце – што птушка пяе.
А шчасце – пабегчы сцяжынкай,
дзе сінню цвітуць васількі;
лічыць на далонях дажджынкі
і плесці над рэчкай вянкі.
А шчасце – з сябрамі на ўроку адказ у задачы знайсці.
Дадому паспешлівым крокам да роднай матулі ісці.
А шчасце – плыць ціха на лодцы сярод беласнежных лілей.
А шчасце – у роднай старонцы, якая за ўсё даражэй

3 картка

Максім Танк "Шчасце"

Простае шчасце людское,
Так, як і наша з табою,
Пэўна, складаецца з солі,
З хлеба, сабранага ў полі,
З поту, з дарожнага пылу,
З роднага небасхілу,
З дружбы, мацнейшай ад смерці,
З песні...
І так мне здаецца:
Каб з чаго іншага скласці,
Дык ці было б яно шчасцем?

Праверка выкананых заданняў.

Настаўнік. Кажуць, што шчасце – гэта ўнутраны стан чалавечай душы, які не залежыць ад знешняга жыцця – ад абставін. Чалавецтва стагоддзямі ганяецца за прывідным шчасцем, не разумеючы, што яно ўвесь час побач, яно ў нас. Шчасце складаецца з дробязей, на якія часта мы не звяртаем увагі. Мне вельмі хочацца, каб сённяшнія заняткі дазволілі вам адчуць сябе шчаслівымі людзьмі.

Індывідуальныя заданні.

А) Выканайце, калі ласка, наступнае вуснае заданне. Працягніце сказы.

1. Чалавек шчаслівы толькі тады, … (калі ў яго ёсць мара, да здзяйснення якой ён імкнецца).

2.Жыццё даецца, … (…каб жыццё тварыць)

Настаўнік. Я ўпэўнена, што пачатак 2 сказа вы пазналі. Так, сапраўды, як казаў А. Вярцінскі: "Жыццё даецца, каб жыццё тварыць. Надзеяй, праўдай, мужным парываннем, высакародным дружным намаганнем, што потым зоркай у вяках гарыць".

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРЕССА

Б) Кожны разумее шчасце па-свойму. А як жа разумеюць яго вядомыя ва ўсім свеце людзі? Пераклаўшы выказванні з рускай мовы пра шчасце, мы будзем мець магчымасць даведацца, як гэтыя выказванні гучаць па-беларуску.

Пераклад з рускай мовы выказванняў знакамітых людзей.

Есть два желания, исполнение, которых может составлять истинное счастье человека, – быть полезным и иметь спокойную совесть (Л. Толстой).

Счастлив, трижды счастлив человек, которого невзгоды жизни закаляют (Ж. Фабр).

Самые прекрасные и в то же время счастливые люди те, кто прожил жизнь, заботясь о счастье других (В. Сухомлинский).

Из всех путей, которые ведут к счастью, самые верные – труд и упорство (Л. Рейбо).

Самый счастливый человек тот, кто дарит счастье наибольшему числу людей (Д. Дидро).

Праверка заданняў.

Настаўнік. Вы – моладзь Беларусі, менавіта ад вас залежыць будучыня нашай краіны. Якую прафесію не выбралі б, павінны заўсёды імкнуцца стаць адукаванымі людзьмі, добрымі спецыялістамі. Вашы сталыя веды дапамогуць здзейсніць мары і зрабіць значны ўклад у развіццё нашай краіны. Вы – будучыня нашай краіны, толькі ад вас залежыць заўтрашні дзень. Любімая прафесія робіць чалавека шчаслівым. А стымулюючыя заняткі па беларускай мове будуць спрыяць вам у гэтым.

II. Арганізацыйна-пазнаваўчы этап

Знаёмства з тэмай заняткаў.

– Чаму неабходна ведаць гэту тэму? (Магчыма, каб правільна і прыгожа пісаць, чытаць, гаварыць; каб быць адукаваным чалавекам; каб паспяхова здаць ЦЭ і паступіць у абраную ВНУ.)

Настаўнік чытае верш С. Дзяргая “А чаму б і не?”

– Хіба ты ўсе тайны вызнаеш?..
Хіба ты ўсе думкі выснуеш?..
Хіба ты ўсе дзівы выглядзіш?
– А чаму б і не?..

Як вы зразумелі верш? На што накіроўвае паэт чытача?

Тэарэтычная хвілінка

Настаўнік. Словаўтварэнне – раздзел мовазнаўства, у якім вывучаецца будова слоў, спосабы і сродкі іх утварэння. Тэрмінам “словаўтварэнне” называюць і сам працэс утварэння слоў. Словы ўтвараюцца ад вядомых каранёў на пэўны ўзор. Веданне правілаў словаўтварэння, уменне вызначаць ролю і значэнне частак слова дапамагае пазбегнуць памылак ва ўжыванні слоў, спрыяе павышэнню пісьменнасці.

NG ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРЕССА

Прапаную вам пачатак вызначэння мэтаў стымулюючых заняткаў, а вы, калі згодны з імі, дапоўніце.

Мэты:

Узнавіць…

Паглыбіць…

Замацаваць…

Навучыцца…

Выхаваць…

Пераходзім непасрэдна да нашай тэмы. Нагадаем, якія спосабы словаўтварэння вам вядомы? *Адказы вучняў.*

Настаўнік. Усе спосабы словаўтварэння ўмоўна падзяляюць на дзве групы: афіксальныя спосабы (пры іх словы ўтвараюцца з дапамогай афіксаў – прыстаўкі, суфікса, постфікса, інтэрфікса) і спосабы складання (новае слова ўтвараецца з двух і больш самастойных слоў). У кожнай групе вылучаюцца разнавіднасці спосабаў словаўтварэння.

Прапаную папрацаваць з табліцай і запісаць словы ў пэўныя калонкі, згодна з утварэннем. Абгрунтуйце свой выбар.

Афіксальныя спосабы словаўтварэння

Спосаб	Каментарый	Прыклад
1. Прыставачны	А) назоўнікі Б) прыметнікі В) дзеясловы Г) прыслоўі Д) займеннікі	
2. Суфіксальны	Часцей суфіксальным спосабам утвараюцца словы іншай часціны мовы	
3. Прыставачна-суфіксальны	А) назоўнікі Б) прыметнікі В) дзеясловы Г) прыслоўі	
4. Постфіксальны	А) займеннікі Б) прыслоўі В) зваротныя дзеясловы	
5. Прыставачна-постфіксальны	Утвараюцца зваротныя дзеясловы закончанага трывання	

NG PRESS ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРЕССА

6. Суфіксальна-постфіксальны	Утвараюцца зваротныя дзеясловы незакончанага трывання	
7. Прыставачна-суфіксальна-постфіксальны	Утвараюцца зваротныя дзеясловы закончанага трывання	
8. Бяссуфіксны	Утвараюцца назоўнікі ад дзеясловаў, прыметнікаў	

Нехта, нацярпецца, дзесьці, расшчодрыцца, падручны, уверсе, па-мойму, залетась, хтосьці, падумваць, стрыгчыся, забег, нешырокі, разбегчыся, мыцца, запіс, калі-небудзь, сувязіст, стартаваць, водаправодны, прыбярэжны, надвячорак, гарадскі, перагаворвацца, праўнук, знесці, палёт, абы-хто, ганарыцца, падбярозавік, паднавіць, назаўтра, вынесці, смяяцца, пазакласны.

Спосабы складання

Спосаб	Каментарый	Прыклад
1. Словаскладанне	Новае слова ўтвараецца шляхам зліцця двух цэлых слоў (без злучальнай галоснай)	
2. Асноваскладанне	Ад асноў двух слоў з дапамогай злучальнай галоснай	
3. Асновасловаскладанне	Слова ўтвараецца ад асновы аднаго слова (1-я частка) і поўнага другога слова (2-я частка)	
4. Складана-суфіксальны	Новае слова ўтвараецца ад дзвюх асноў з далучэннем суфікса	
5. Абрэвіяцыя	Складанаскарочаныя словы	

Медсястра, кінатэатр, чатырохпавярховы, плытагон, камбат, БДУ, чарнаморскі, высокамастацкі, шэравокі, дом-музей, відэакамера.

Настаўнік. Вядомы і такі спосаб, як пераход слоў з адной часціны мовы ў другую. Напрыклад, А) **Субстантывацыя,** -і, жаночы род. Пераход у разрад назоўнікаў іншых часцін мовы. Напрыклад, ваенны чалавек-ваенны (салдат), дзяжурны ўрач – дзяжурны (у класе), малое дзіця – малое. Б)**Ад'ектывацыя,** -і, жаночы род. Пераход іншых часцін мовы ў прыметнікі.

NG ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРЕССА

Фізкультхвілінка

Давайце ўстанем дружна, разам,
Уменні рухацца пакажам.
Так паглядзім улева, управа,
На месцы ўсе паскачам жвава,
І нахінёмся нізка-нізка,
Зноў станем прама, па-англійску.
Нарэшце удыхнём глыбока
І вернемся да тэмы ўрока.

III. Трэніровачна-карэкцыйны этап. Выканайце на картках заданні, якія сустракаюцца на ЦЭ па беларускай мове.

1 картка

А. Разнесці Б. Вынаходлівасць В. Наплечны Г. Выхад	1. Прыставачна-суфіксальны 2. Суфіксальны 3. Асноваскладанне 4. Прыставачны 5. Бяссуфіксны
А. Надрэчны Б. Адшукаць В. Прыезд Г. Удзячнасць	1. Прыставачны 2. Суфіксальны 3. Прыставачна-суфіксальны 4. Бяссуфіусны 5. Асноваскладанне
А. Пераправа Б. Дзяржкантроль В. Зверху Г. Дарожны	1. Суфіксальны 2. Асноваскладанне 3. Абрэвіяцыя 4. Бяссуфіксны 5. Прыставачна-суфіксальны

2 картка

А. Дадому Б. Аптэчны В. Ахова Г. Спецкурс	1. Абрэвіяцыя 2. Прыставачна-суфіксальны 3. Суфіксальны 4. Бяссуфіксны 5. Асноваскладанне
А. Хто-небудзь Б. Разгляд В. Зарэчны Г. Зменлівасць	1. Прыставачны 2. Суфіксальны 3. Бяссуфіксны 4. Постфіксальны 5. Прыставачна-суфіксальны
А. Водатрывалы	1. Суфіксальны

NG ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРЕССА

Б. Бясследны В. Падборка Г. Надбудаваць	2. Прыставачны 3. Асноваскладанне 4. Бяссуфіксны 5. Прыставачна-суфіксальны

3 картка

А. Пасылка Б. Словаўжыванне В. Зварыць Г. Узбярэжны	1. Суфіксальны 2. Бяссуфіксны 3. Прыставачны 4. Асноваскладанне 5. Прыставачна-суфіксальны
А. Абкатка Б. Падлёдка В. Вогнеўстойлівы Г. Выпрасіць	1. Асноваскладанне 2. Суфіксальны 3. Прыставачна-суфіксальны 4. Прыставачны 5. Бяссуфіксны
А.Раслінны Б.Дапамога В.Напалову Г.Медперсанал	1. Прыставачна-суфіксальны 2. Асноваскладанне 3. Абрэвіцыя 4. Бяссуфіксны 5. Суфіксальны

Настаўнік. Звернемся да эпіграфа.

Сцяжынак многа і дарог, як выбраць тую, што вядзе да шчасця?

Анатоль Балуценка.

Як вы разумееце выказванне паэта? *Адказы вучняў*.

Настаўнік. А мне б хацелася нагадаць вам словы В.А. Моцарта: “Цаніце кожнае імгненне, кожны дзень жыцця, бо гэта і ёсць самая галоўная навука – сапраўднае шчасце!”

Ці згодны вы з думкай, што, каб знайсці сваё шчасце ў жыцці, трэба да яго імкнуцца?

****Творчая работа.***

Паспрабуйце скласці сваё асабістае выказванне-разважанне пра шчасце і запішыце яго ў сшытках.

Рэфлексія.Падвядзенне вынікаў работы на стымулюючых занятках

Закончыце сказы:

Я запомніў, што…

Я зразумеў, што…

Думаю, што…

Цяжкім здалося…

Прабелы ў ведах буду ліквідаваць…

NG ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРЕССА

Настаўнік. Завяршаецца наш урок-роздум над пытаннем “Што такое шчасце?”

Аднак мне хацелася б, каб у сэрцы кожнага з вас запаліўся агеньчык шчасця, які будзе асвятляць і саграваць ваш жыццёвы шлях.

Перад вамі – тры шляхі, тры жыццёвыя лёсы. На кожным з іх сваё шчасце.

Па першай дарозе ідзе той, хто лічыць за шчасце любоў да сябе, славу, багацце, уладу, неабмежаваную свабоду.

Па другой дарозе крочыць той, хто ўвогуле не верыць у шчасце, лічыць яго выдумкай.

Трэцюю дарогу выбіраюць тыя, хто пад шчасцем разумее служэнне людзям і Радзіме, магчымасць мець добрую сям’ю, верных сяброў, каханне, здароўе, магчымасць займацца любімай справай.

Якую дарогу выбраць – няхай вырашыць кожны з вас самастойна і асветліць яе маленькім агеньчыкам шчасця. Засланяйце гэты агеньчык ад жыццёвых сцюжаў і нягод і памятайце: “Чалавек – сам каваль свайго шчасця”.

Дзякую ўсім за работу. Будзьце шчаслівымі, ніколі не спыняйцеся на дасягнутым.

Літаратура

Об организации в 2025/2026 учебном году образовательного процесса при изучении учебных предметов и проведении факультативных занятий при реализации образовательных программ общего среднего образования»: Инструктивно-методическое письмо Министерства образования Республики Беларусь. – Дадатак 2. Асаблівасці арганізацыі адукацыйнага працэсу пры вывучэнні вучэбных прадметаў “Беларуская мова” і “Беларуская літаратура”.

NG ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРЕССА